

BOŽENA FILIPAN
Varaždinske Toplice

KUKULJEVIĆEVA ETNOGRAFSKA ISTRAŽIVANJA U
VARAŽDINSKOJ ŽUPANIJI I OKOLNIM KRAJEVIMA

*ETHNOGRAPHIC RESEARCH OF THE VARAŽDIN COUNTY AND SURROUNDING
PLACES BY I. KUKULJEVIĆ*

Essay shows Kukuljević's research in the areas of Varaždin county of the period as well as of Međimurje and neighbouring areas

Uvod

Kukuljević je jedan od najplodnijih prinosnika etnografske građe u preporodnim časopisima, u *Gajevoj Danici* i u prvom etnološkom časopisu *Kolo*. Kako su ubrzo uslijedile i njegove etnološke studije, nameće se pitanje: **gdje je i na koji način prikupljao etnografsku građu i kako ju je koristio u svojim komparativnim istraživanjima**. Sljedećim prilogom nastoji se osvijetliti Kukuljevićev istraživački rad i njegova uloga u razvoju hrvatske etnologije.

Problem, cilj i metode istraživanja

Ova studija je vezana za Kukuljevićeva zavičajna područja tadašnje Varaždinske¹ varmeđije uz Međimurje i susjedne joj krajeve u Zagrebačkoj i, posebno "Granice" u Križevačkoj županiji, radi utvrđivanja toponimsko-topografske rasprostranjenosti i primjene istraživačkih metoda te Kukuljevićeve obrade istražene građe.

Podaci su prikupljeni objektivnim metodama iz sljedećih izvora: mladenačkih dnevnika, etnografskih opisa, Kukuljevićevih zbirki hrvatskih narodnih pjesama i etnoloških studija o bajoslovju te obiteljske arhive.

Provedene analize prikazane su tabelarno i kartografski.

Rezultati i rasprava

Najraniji etnografski zapisi o zavičajnom području nalaze se u Kukuljevićevim mladenačkim dnevnicima² pisanim hrvatskim jezikom od 1836. godine na očinskom dobru

Tonimir kraj Varaždinskih Toplica³. Među njima zanimljivi su dojmovi pobuđeni slušanjem crkvenih narodnih napjeva u topličkoj župnoj crkvi, ili o zanosnom pjevanju narodnih pjesama sa župnikom Golubićem i bratićem Ladislavom, ali i slušanjem pastirskih napjeva i njihove svirke. Posebno su vrijedni zapisi o kupališnom životu u Varaždinskim Toplicama, kao i oni o obiteljskim domjencima.

U rukopisnoj pripovijetki *“Jelena ili Dolica kod Bednje”*⁴ najvredniji je starokajkavski opis topličkog krajolika i bolesnika raznih staleža na liječenju u topličkom kupalištu za vrijeme Napoleonskih ratova.

Objavljivanjem etnografskih priloga započeo je još za vojničke službe te se, istupivši iz nje već početkom 1842. godine, posvećuje književnosti u kojoj značajno mjesto pripada tradicionalnom narodnom stvaralaštvu.⁵ Kao što je za vojničkih vježbi bilježio narodne običaje i pjesme iseljenih Hrvata u Donjoj Austriji i u Ugarskoj, tako je sada, boraveći najprije u roditeljskom domu Tonimir, zatim u Zagrebu, pa onda službujući u Varaždinu, a stanujući u topličkom Tonimiru, sustavno skupljao zavičajnu usmenu narodnu baštinu. Varaždinsko-toplički zavičaj podudara se je s kaptolskim veleposjedom u Varaždinskoj i Križevačkoj “varmeđiji”⁶ duž koje se prostirala kalničkim šumama “Granica”. Varaždinska županija je graničila i s njegovim pradedovskim⁷ Međimurjem s jedne, i sa Zagrebačkom s druge strane. Osim što je službeno obilazeći ove krajeve upoznao život i narodne običaje, njih je proživljavao i u krugu rasprostranjene rodbinske i prijateljske mreže⁸. To je pogodovalo njegovim osobnim terenskim istraživanjima koje je provjeravao i dopunjavao ustupljenim mu etnografskim prinosima svojih prijatelja i suradnika uz koja je, u svojim objavljenim radovima redovito upisivao njihova imena i mjesta zapisa. U slučaju pak da su iskazi kazivača bili skupni, on ih navodi u množini, kao “muži” ili “seljani”. Prvi značajan etnografsko-etnološki Kukuljevićev rad je autorska zbirka *“Narodne pjesme puka hrvatskoga”* “pridodane osobnim pjesmama u IV. knjizi *Različitih djela*, godine 1846. Osobno je držao tu zbirku korisnom građom, kako on to reče: “koje mogu poslužiti za neko ogledalo narječjeh, te za upoznavanje duha, čutih i načina mišljenja mnogo rasprostranjenoga naroda hrvatskoga...”⁹

Sastavni dio ove zbirke je neobično vrijedan i značajan *“Predgovor”*, što je u stvari **programatska etnološka studija** o znanstvenom pristupu etnografskoj građi i njenoj etnološkoj obradi. U tome *“Predgovoru”* on iznosi motive i svrhu objavljivanja narodnih pjesama na štokavskom, čakavskom i kajkavskom narodnom govoru, postavljajući pri tom načela znanstvenih postupaka i prikupljanja građe i bilježenju izvornog govora te zapisivanja mjesnih i osobnih imena kazivača narodne usmene baštine.

U zbirci je objavio ukupno 114 narodnih pjesama. Rasporedio ih je prema izvornim hrvatskim “govorima” na štokavske, čakavske i kajkavske, izrekavši pri tom svoj znanstveni stav: *“i za svetu si dužnost dāržao onako ih napisati kako ih puk izgovara i pĕva, što je po mome mnienju glavna zadaća svakoga sabiratelja narodnih pĕsama”*. (Sl. 1)

Provedena strukturalna i sadržajna analiza ove Kukuljevićeve zbirke hrvatskih narodnih pjesama ukazuje na smišljenu primjenu znanstvenih postupaka. (Tabela 1.)

P Ě S M E

S dodatkom

narodnih pjesamah puka hrvatskoga.

Živih u onu život moga duha,
Sivah bdijuć srčd borbah života.
Sui su prošli, nemai život osta.

IVANA KUKULJEVIĆA SAKCINSKOGA.

S dodatkom

narodnih pjesamah puka hrvatskoga.

Živih u onu život moga duha,
Sivah bdijuć srčd borbah života.
Sui su prošli, nemai život osta.

U ZAGREBU.

Tiskom kr. pov. ilir. n. tiskarne Dra. Ljudevita Gaja.

1 8 4 7.

U ZAGREBU.

Tiskom kr. pov. ilir. n. tiskarne Dra. Ljudevita Gaja.

Sl. 1. Naslovnice IV. knj. R.D. "Pjesme"

Vrsta frekvencija	Štokavske 11	Čakavske 26	Kajkavske 77	Svega 114
Područje	Križevačka Regimenta /5 Križevačka granica /2 Modruš /1 Ogulin /1 Bosanska Hrvatska /2	Senj /10 Primorje /7 Karlovac /1 Donja Austrija- Ugarska /8	<u>Običajne / 62</u> - Križevačka varmeđija -3 - Međimurje -7 - Varaždinska varmeđ. - 52: Toplice - 18 Zagorje - 18 Varaždinst. - 16 (Zbelava - 14) <u>2) Bajoslovne /5</u> - Zagorje -3 - Varaždinst -2 <u>3) Ladarske /10</u> - Varmeđije: Varaždinska -8 (Toplice -6) Križevačka -2	

Tabela 1 Ivan Kukuljević S.: Narodne pjesme puka Harvatskoga

Analiza govorne zastupljenosti i njihove geografske rasprostranjenosti pokazuje kako taj Kukuljevićev izbor između mnogobrojnih pjesama, iz već tada bogate osobne zbirke narodnih pjesama, nije bio slučajaj, već da je rađen prema načelu reprezentativnog uzorka na sveukupnom hrvatskome kulturnom prostoru, osim Dalmacije i njene dijaspore za koju nije na opisani način mogao prikupiti građu, kao što nije htio prenijeti po Vuku Karadžiću prikupljene i objavljene pjesme iz Slavonije. Žaleći za tim neobrađenim područjima on upućuje buduće istraživače na tu potrebu.

Kak je Karadžić¹⁰ u navedenim zbirkama "Narodnih pesama" odstupio od ranijeg priznavanja hrvatskih pjesama na štokavskoj jekavštini, svodeći ih pod srpske, Kukuljević se odlučio originalnim znanstvenim postupcima dokazati izvornost hrvatskih govora i hrvatskih narodnih pjesama na štokavskom, čakavskom i kajkavskom govoru. Stoga se objavljivanje njegove zbirke narodnih hrvatskih pjesama, uz osobne pjesme u IV. knjizi Različitih dela, pripremljene 1846. godine,¹¹ može tumačiti svojevrsnom protutežom velikosrpskim tumačenjima, i to potkrijepljeno znanstvenim dokazima o samosvojnosti hrvatskog jezika i pripadnosti im narodnih pjesama. Nastavljajući takvim radom, Kukuljević je do 1876. godine sredio novu, svoju vlastitu zbirku hrvatskih narodnih pjesama s preko njih 400 iz svih hrvatskih krajeva, koju je tada poklonio *Matici hrvatskoj*.¹² Prema naprijed citiranim načelima, Kukuljević je među čakavske pjesme uvrstio uz senjske, primorske i karlovačku, još i nekoliko gradišćanskih. Izabrane štokavske pjesme obuhvaćaju prostor od Like i Bosanske Hrvatske do Križevačke regimente. Prema principu zavičajnosti prvenstveno je i najbolje proučio kajkavska govorna područja Medimurja, Hrvatskog zagorja, Podravine i Prigorja. Uzorak kajkavskih narodnih pjesama obuhvaća Hrvatsko zagorje, Varaždinshtinu i okolice Križevaca s autohtonim dijelom kajkavskog stanovništva. Te je pjesme razvrstao na: prigodne/običajne, bajoslavne i ladarske. Zanimljivo je da su sve bajoslovne iz varaždinsko-topličkog kraja, dok se ladarske pjevaju ili govore od Hrvatskog zagorja do Križevaca, no i ove su najrasprostranjenije na prostoru između Varaždinskih Toplica i Križevaca. (Sl. 2.)

Prikazano pokazuje i to da je Kukuljevićeva klasifikacija rezultat usporednih proučavanja hrvatskih narodnih običaja te pripovijedne predaje pučkih vjerovanja Hrvata u državama Hrvatskoj, Austriji i Ugarskoj gdje obitava hrvatska dijaspora.

Analizirajući hrvatske narodne pjesme na istraženom području, uočio je utjecaj okolinskih čimbenika, posebno etnogeografskih, demografskih i socijalnih, kako na narodno stvaralaštvo, tako i na njegovo održavanje. Na primjeru hrvatskih junačkih narodnih pjesama dokazao je kako su one vezane za one krajeve koji su izloženi neprekidnim borbama, kao što je to na području Senja ili križevačke "Granice" gdje su bile česte migracije stanovništva uz prateće demografske promjene.

Ovime je osporio pravo na srpsko svojatanje hrvatske kulturne baštine, posebice junačkih narodnih pjesama na štokavštini.

U pjesmama Gradišćanskih Hrvata Kukuljević uočava tužbalice, čeznutljive domoljubne, slobodarske i ljubavne pjesme. Provincijalna Hrvatska je, za razliku od prednjih, sačuvala starinske junačke pjesme sve još od Mongolskih ratova, ali i "starodavne uspomene od poganskih vremena".

Potaknut ovim spoznajama, proširio je svoja istraživanja poredbenim metodama i na ostala slavenska prostranstva.¹³ Upravo zbog staroslavenske mitološke podloge u bajoslovnim i ladarskim pjesmama, nastavio je istraživati i hrvatske pučke običaje i pripo-

Slavuj tica i kralj Matia.

(Toplička.)

Hodi z menom hodi, moj tiček slaviček!
Hodi z menom hodi, moj tiček slaviček!
Vera/nejdem s tobom, mladi kralj Matia!
Ja si bodem letel, vu dolnju zemlicu,
Vu dolnju zemlicu k mutnomu Dunaju,
Peska se nazobljem, Dunaja napijem,
Pak si bodem letel na visoku goru,
Na visoku goru na kitu borovu,
Jondi si bom speval jod svete trojice,
Jod svete trojice, jod Marie device.

Itija
Rajsi si bom
svetoga
Jod svetoga

Sl. 2. Kukuljevićeve autografske bilješke u autorskom primjerku, R.D., IV, "PĚSME"

vijednu baštinu bajoslovja na području prikazanih županija, što je objavio u posebnim etnološkim studijama. Da je tome tako, pokazuje serijal¹⁴ o Vilama u *Danici* mjeseca listopada 1846., dakle, još prije no što je objavio već prije pripremljenu zbirku "Narodne pjesme puka harvatskoga" u IV. knjizi Različitih dela.

U Kukuljevićevoj sam rukopisnoj ostavštini pronašla autografske bilješke za teren-skih istraživanja u varaždinskotopličkome kraju.¹⁵

Kukuljevićev autograf: Vile i Lado

(Transkribirala Božena Filipan)

"Vile- Dobre/

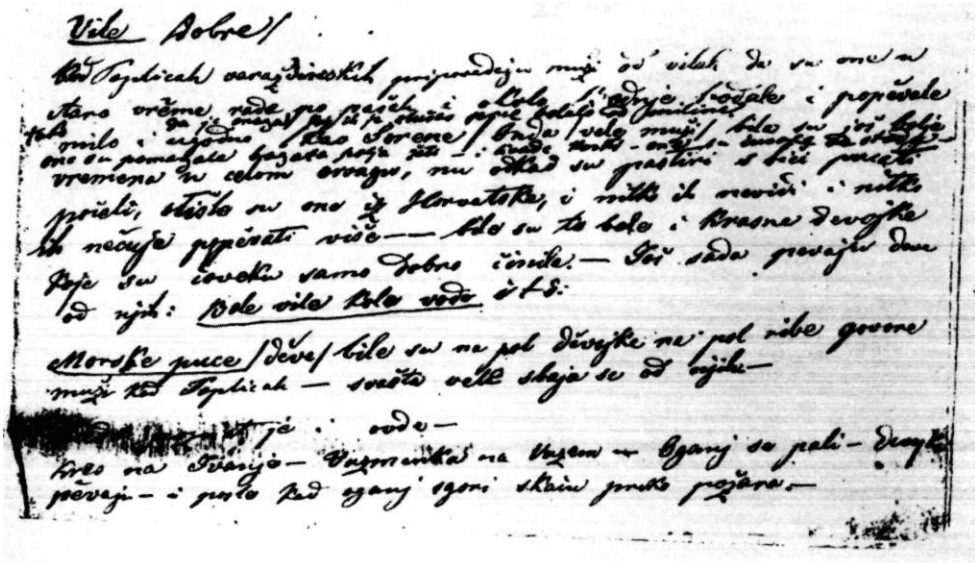
Kod Toplicah varaždinskih pripovedaju muži od vilah da su one u staro vreme rado po pašah i okolo Bednje hodale i popevale tako milo i ugodno (kao Sirene) da je onoga ko ih je slušao serce bolelo od miline. Onda (vele muži) bile su još bolje-one su pomagale bogata polja žeti - i livade kositi - one su imale od stada (u stara ?) vremena u celom orsagu, nu odakd su pastiri s biči pucati počeli, otišle su one iz Hrvatske, i nitko ih ne vidi i nitko ih ne čuje popevati više--- bile su to bele i krasne devojke koje su čoveku samo dobro činile. - Još sada pevaju deve od njih: *Bele vile kolo vode* itd.

Morske puce (deve) bile su na pol devojke na pol ribe govore muži kod Toplicah - svašta vele sbaja se od njih. -

Lado poznat je i ovde

Kres na Ivanje - Vuzmenka na Vuzem-Oganj se pali - devojke pevaju- i posle kad oganj
skaču preko požara. -”

Napomena: pisano na komadu istrgnutog papira.

Sl. 3. Autograf-Vile i Lada uz transkribirani tekst

Iz činjenice kako se isto pučko nazivlje navodi već u tome serijalu proizlazi da ovi zapisi pripadaju prethodnome istraživačkom razdoblju. Proširena istraživanja o vilama objavio je u studiji “Bajoslovje i crkva” već u prvoj knjizi svojeg “Arkiva za povescnicu jugoslavensku” godine 1851.¹⁶

Vile je podijelio prema izvornome narodnom nazivlju na: vodene, zračne i zemne, od kojih su jedne poljske, druge pak gorske, te i njih dijeli prema narodnom vjerovanju na dobre i zle. (Tabela 2)

Topografska i toponimska protega ovih istraživanja sukladna je takvoj klasifikaciji, prema kojoj istražuje geografska područja bogata izvorskim, tekućim, jezerskim, močvarnim i termalnim vodama; gorske pošumljene krajeve s “vilinskim jamama”, špiljama, pećinama i klisurama; zelene plodne doline i zračna prostranstva nad njima.

Vodene¹⁷ Vile gospodare porječjima Drave, Bednje i Krapine, uz termalne vode varaždinsko-topličkoga i stubičkoga kraja, uz “virove”, “koritnjake” i “melince”.

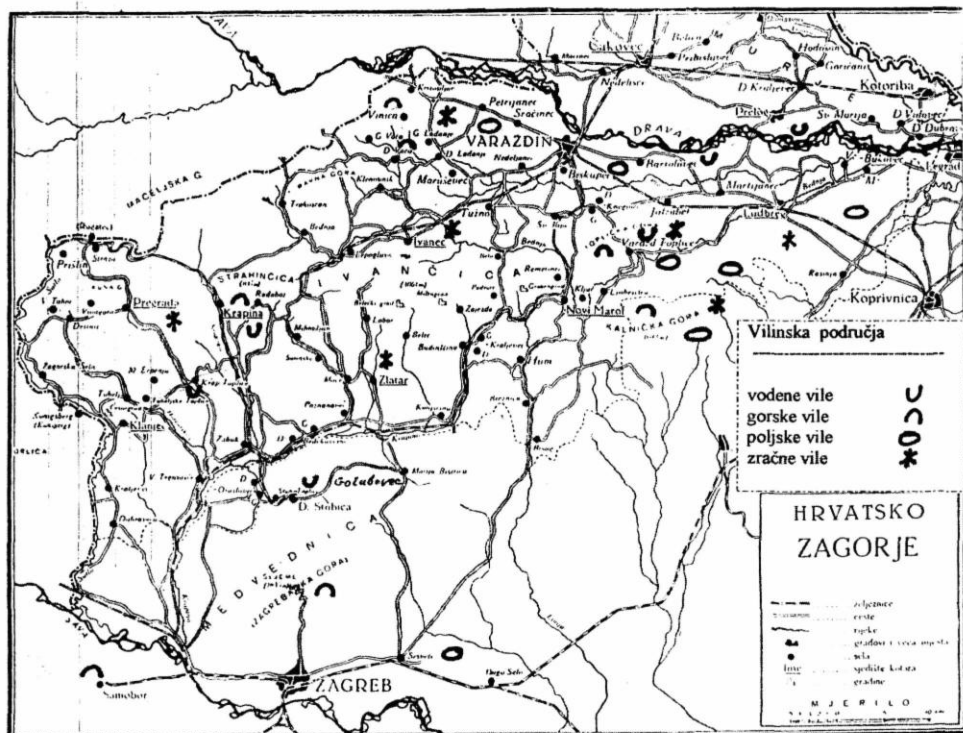
Gorske, planinkinje i šumske vile gospoduju Topličkom i Kalničkom gorom, Viničkim gorama, Srahinčicom, Zagrebačkom i Samoborskom gorom s “vilinskim jamama”, od kojih spominje: topličke, kalničke, u gori Ljublju, Križnjakovu Jamu, pa krapinske i samoborske jame. Treba istaći da je Kukuljević u svojoj studiji identificirao

VRSTE :	Zračne	Zemne			vodene
Područja:		poljske	gorske/ šum.	ladarice	
Varaždinski kraj	+	+			+
Varažd. Toplice	+	+	+	+	+
Zagorje	+				+
Križev. varm.	+	+	+		
Međimurje			+	+	+
Nazivlje : =	4	3	3	2	4
	oblakinje hladarice stražari stražejnš čiči		šumske planinkinje podgorkinje		morske puče vile vodne povodkinje ----- vir- virnjaki koritnjak melinec
Stan / mjesta					
	oblaci zvijezde, (Vlašići- Plejades)		vilinske gore vilinske jame šume špilje pećine klisure Var- Topličke Ljubelj Vindija Viničke Krapinske Samoborske Zagrebačke		izvori zdenci rijeke jezera potoci

Tabela 2 VILE

“Križnjakovu jamu” kao Vindiju i tako joj vratio izvorno starinsko ime pod kojim je poznata i u znanosti.

U bajkovitom varaždinsko-topličkome području obilatim termalnim vodama i njihovim stupovitim isparavanjem, pošumljenim gorama s pećinama i jamama i **tada već**

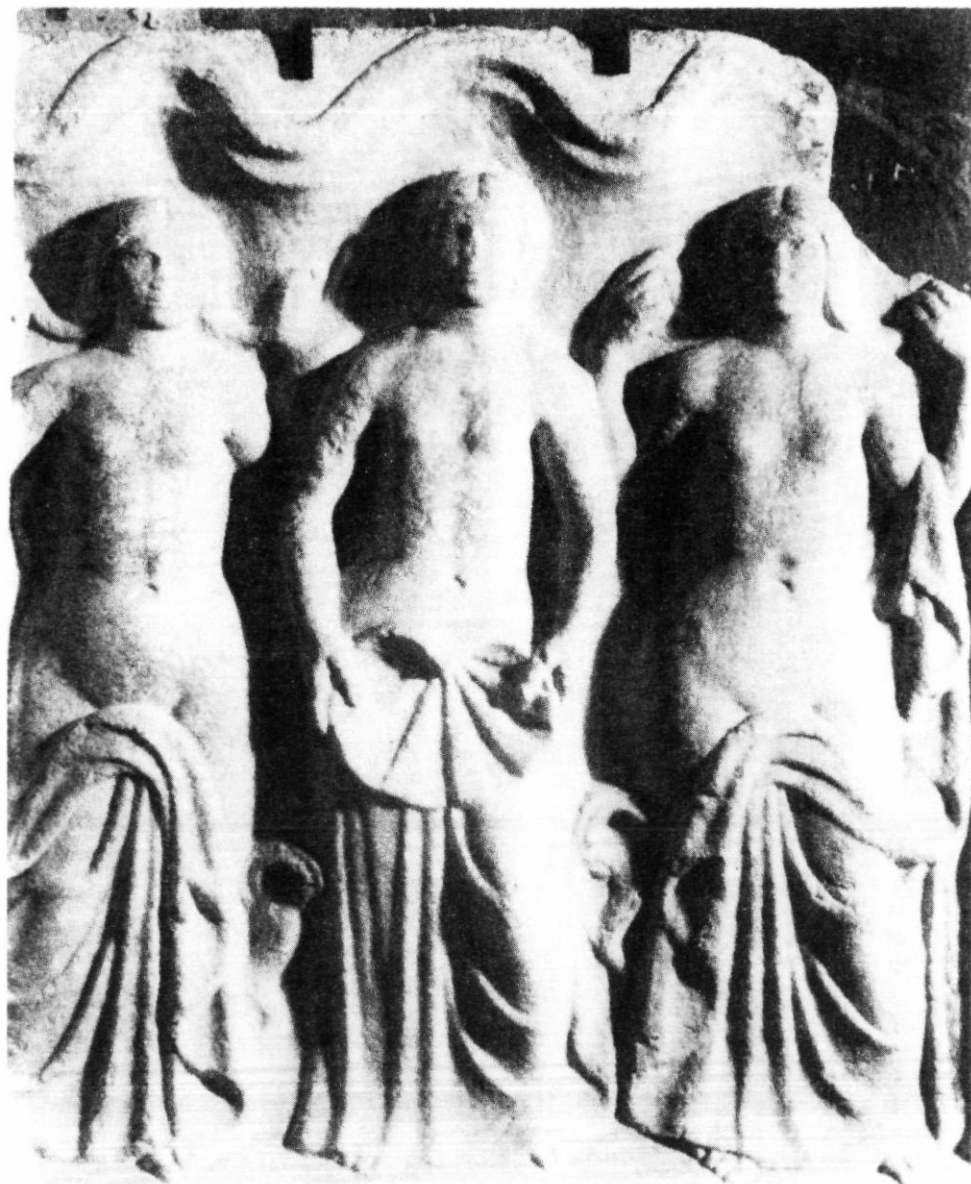

Sl. 4. Geografska karta s legendom

poznatim arheološkim nalazima antičkih nimfi, živješe još u ondašnjoj narodnoj mašti sve vrste vila. Vodene, veli Kukuljević, toplički “muži” nazivaju “morske puce”, a “seljani” iz sela Ljubešćice gorske vile iz kalničkih jama zovu “gospače”. Od istih je doznao da je njihov, iznenada preminuli suseljan posjedovao “vilinsku knjigu” s uputama za liječenje svakovrsnih bolesti. Posjedovao je i vilinsku moć liječenja sve dok nije prekršio zadano obećanje vjernosti vilama. Oženivši se već pod starost, izgubio je knjigu i tu moć, pa i život. Za razliku od općeg vjerovanja kako su vodene vile zle, u varaždinsko-topličkom kraju takve svrstavaju u dobre vile.

Ovakva su i slična vjerovanja u vile i njihove moći bila još vrlo živa u međuratnom razdoblju, u doba moga djetinjstva. Svojim sam preliminarnim istraživanjima utvrdila kako su neka od opisanih očuvana sve do današnjih dana.

Kukuljević u svojoj studiji povezuje vile s antičkim nimfama¹⁸ i muzama prema etnogenetskoj hipotezi o praslavenskoj postojbini i na Balkanu¹³, nalazeći u hrvatskom bajoslovlju zajedničku potku sveslavenskih mitova još iz poganskih vremena.

Sl. 5. Tri nimfe, dio antičke kompozicije nimfeja iz II. st.

Zaključak

Prikazana analiza zbirke “*Narodne pjesme puka harvatskoga*” pokazuje da to nije obična zbirka narodnih pjesama, već da Kukuljevićev izbor predstavlja reprezentativni uzorak narodnoga usmenog stvaralaštva na izvornim hrvatskim govorima. Iako je predaje znanstvenicima kao korisnu etnografsku građu, njegova je klasifikacija, u odnosu na govor i okolnosti pod kakvima su nastajale i održale se, posljedica primjene znanstvenih etnološko-povijesnih postupaka. *Kukuljević je ovim kao i kasnijim znanstveno-istraživačkim projektom dokazao izvornost hrvatskih narodnih pjesama.*

Kukuljevićev rad “*Bajoslovje i crkva*” je etnološka studija koju temelji na etnografskim istraživanjima Varaždinske županije i okolnih krajeva te na komparativnom izučavanju tradicionalne kulture hrvatskog i ostalih slavenskih naroda.

Revitalizacija tradicionalne kulture ovoga područja mogla bi biti jedan od poticajnih čimbenika za razvoj osebujne turističke ponude, pogotovo u mjestima s opisanim prirodnim i kulturnim spomenicima. To zahtijeva osmišljene programe timskog djelovanja na području znanstvenog istraživanja i zaštite prirodnih posebnosti, kao i objedinjenih akcija kulturnih ustanova i društava (udruga), i to uz sudjelovanje turističkih zajednica i nadležnih državnih tijela.

SAŽETAK

Autorica prikazuje Kukuljevićeva etnografska istraživanja na području Varaždinske županije i okolnih krajeva, od kojih je građu o Vilama prikazao u etnološkoj studiji *Bajoslovje i crkva*. Donosi i analitički prikaz Kukuljevićeve zbirke “*Narodne pjesme puka harvatskoga*” i pripadnog *Predgovora u IV knjizi Različitih dela*, kojem ona pridaje vrijednost programatske etnološke studije. Geografsku rasprostranjenost vjerovanja u monovrsne Vile na istraživanom području potkrepljuje kartografskim prikazom područja vilinskih obitavališta. Zalaže se za revitalizaciju opjevanih narodnih običaja i usmene predaje o “*bajoslovju*” radi obogaćivanja turističke ponude osebujnim kulturnim sadržajima uz zaštitu prirodnih i kulturnih spomenika vezanih uz takve predaje.

SUMMARY

The author has analysed the ethnographical researches made by Kukuljević in the county of Varaždin and it's surrounding. His researches on “The Fairies” (Vile) had been collected in the ethnological study *The Mithology and The Church (Bajoslovje i crkva)*. Kukuljević works: *Croatian Folk Songs (Narodne pjesme puka harvatskoga)* and *The Introduction to IV Book of the Various Works (Predgovor - IV knjiga Različitih djela)* has also been analysed here. The author considers the last one very valuable ethnological study.

As a proof that the belief in the existance of “The Faries” (Vile) had been very spread in the researched teritory there has been given a map of the dwelling places of the fairies.

The author wishes to bring about revitalization of the folk customs and folk tales. She considers it would make a great contribution to the tourism and culture in this region, together with the protection of geographical and cultural monuments related to the tradition of folk tales.

BILJEŠKE

¹ Varaždinska varmeđija obuhvaćala je područje današnjih županija Varaždinske i Krapinsko-zagorske. Međimurje bijaše još tada u sastavu Ugarske, a “Granica” područje srpskih doseljenika u vrijeme Turskih ratova, tzv. “Vlaška sela” u Križevačkoj županiji.

² IKS: *Svakidanske dogadjai*, IV, Ia i b, Arhiv- HAZU, Zagreb (A-HAZU)

³ Ostavština obitelji Kukuljević-Sakcinski, Povijesni arhiv Varaždin (PAV)

⁴ IKS: *Jelena ili Dolica kod Bedne*, Pripovjedka. Izdao Ivan Donat Kukuljević od Sacci u Maueru kod Beča 1836.

⁵ U **Kolu** su objavljene i neke narodne pjesme koje je Kukuljević predao Vrazu i Sreznjevskom; zagrebačka **Luna** objavila je Kukuljevićev Der Kolo-tanz, a **Danica horvatska, slavonska i dalmatinska** 1845. donosi značajne priloge “*Pirni običaji oko Senja*” i 1846. *serijal o Vilama*.

⁶ Rijeka Bednja dijelila je Toplički Kaptolski veleposjed na dvije upravne jedinice: sjeverni dio pripadao je Varaždinskoj, a južni Križevačkoj županiji.

⁷ Vidi u radu Božene Filipan “*Međimurska postojbina Kukuljevića Sakcinskih*”, Hrvatski sjever, 1-2, 1997.

⁸ Kukuljević je imao razgranate rodbinske veze u Varaždinskoj i u susjednim županijama, što autorica prikazuje uz Kukuljevićeve geneološke tablice u radovima: *Kukuljevićevi posjedi u varaždinskoj županiji*, predano za časopis Hrvatski sjever, i *Kukuljevići Sakcinski u Hrvatskom narodnom preporodu*, predano za Radove Zavoda za znanstveni rad HAZU Varaždin.

⁹ Autorica je istražila opstojnost narodnih pjesama iz Kukuljevićeve zbirke u varaždinsko-topličkome kraju i objavila izbor iz **topličkih narodnih pjesama** uz članak “*Još živi starinska...*” u časopisu “Kaj” 1975. služeći se Kukuljevićevim autorskim primjerkom s njegovim autografskim korekcijama i marginalijama, tada još u posjedu njegova prauka prof. Ladislava Šabana, koju je kasnije poklonio Arhivu HAZU. Pjesme gradišćanskih Hrvata iz te zbirke obradio je Alojz Jembrih u radu “*Jačke Gradišćanskih Hrvata*” i s pravom je zaključio da su to Kukuljevićevi originalni zapisi.

¹⁰ Stefanović Karadžić objavio je 1815. god. *Srpsku narodnu pjesmaricu* i opet 1845. “*Narodne pesme*” I i II u koje je uvrstio i sabrane pjesme po hrvatskim krajevima. Dok je u prvima, kao i u *Predgovoru Srpskog rječnika* 1818., izrijekom priznao štokavsku jekavštinu hrvatskim jezikom, u novim zbirkama sve narodne pjesme naziva srpskima. Kukuljević njegovu tezu obara znanstvenim postupcima i dokazima za izvorne hrvatske govore i hrvatske narodne pjesme. O štetnim posljedicama Karadžićevih postavki, a još više njegovih sljedbenika “vukovaca”, raspravlja argumentirano Zvonimir Bartolić u radu “*Tko je navukao stenjevačku rubaču hrvatskom jeziku*” u : Hrvatski sjever, 1-2 1997.

¹¹ *Predgovor* zbirci “*Narodne pjesme puka Hrvatskoga*” napisao je na Ivanje 1846, *Predgovor* IV. knjizi *Različita dela - Pjesme* 22. prosinca 1846., a knjiga je objavljena godine 1847.

¹² Kukuljević je 1876. godine pokrenuo u Matici hrvatskoj istraživačko-izdavački projekt za Hrvatske narodne pjesme, što je autorica obradila u studiji “*Kukuljevićeve etnološke zasade u Matici Hrvatskoj*” izloženoj na znanstvenom skupu MH-e, “Kukuljevićevi dani u Varaždinskim Toplicama 1999.”

¹³ Uz hrvatske, slovenske i srpske, navodi i druge slavenske autore: Izmaila Ivanovića Streznjevskog, Boženu Nemcovu i Stanka Rimavskog, a od europskih izvora Roberta Cipriana i Hormayera.

¹⁴ *Danica horvatska, slavonska i dalmatinska*, tečaj XII, listopad 1846.: *Vile* (Prinesak k ilirskomu bajoslovju) od Ivana Kukuljevića.

¹⁵ Rukopis je pronađen 1993.g. u PAV, među spisima tada još nesređene obiteljske ostavštine Kukuljevića Sakcinskih.

¹⁶ I.K.S.: II. *Bajoslovje i crkva. 1. Vile*, *Arkiv za pověšnicu jugoslavensku*, Zagreb, 1851.

¹⁷ U spomenutom članku iz Danice, govoreći o vodenim Vilama, navodi da ih narod oko Varaždina zove “*morske puce*”, ali toponimska odrednica u terenskom autografu to pobliže određuje oznakom *varaždinsko-topličko područje*, što potvrđuje i ovaj navod iz studije o Vilama: “*Oko*

Varaždinskih Toplicah pripovjeda puk, kako se po večerih takve Vile u vodi kupaju, ili pako pred vodom pjevaju..."

¹⁸ Belostenac uz vile donosi također latinske nazive: nympha, musa, sybyla kojoj pridaje i značenje "proročice".

¹⁹ Specijalna bolnica Varaždinske Toplice koristi motive "topličkih nimfi" u prospektima i na čestitkama te se pojavljuju i na topličkim suvenirima.

LITERATURA

1. Tade Smičiklas: Ivan Kukuljević Sakcinski, u Spomen-knjizi Matica hrvatska 1842-1892. Zagreb, 1892.
2. Ivan Kukuljević Sakcinski: Pjesme, Različita dela, knj. IV. Pjesme Ivana Kukuljevića Sakcinskoga- S dodatkom pjesama puka hrvatskoga, Zagreb, 1842-1892.
3. Hrvatske narodne pjesme, knj. 1. Matica hrvatska, Zagreb, 1896. Hrvatske narodne pjesme Matice hrvatske (1896-1942.)
4. Vitomir Belaj: Povijest etnološke misli u Hrvata, Matica hrvatska, 1998.
5. Božena Filipan: Još živi starinska... uz izbor topličkih narodnih pjesama iz Kukuljevićeve zbirke, Kaj-6, 1973.
6. ista: Kukuljevićev kajkavski izričaj i njegova uloga u kajkavskoj književnosti, Kaj, 5-6. 1998.
7. Alojz Jembrih: Jačke Gradišćanskih Hrvata u Kukuljevićevoj zbirci pjesama (1847) Hrvatski sjever, 1-2, 1997. MH Čakovec
8. Ivan Belostenec: Gazophylacium. Illyrico-latinum, knj. II, reprint Zagreb, 1973.
9. Ivan Belostenec: Geografija Hrvatske, knj. II, Školska knjiga, Zagreb, 1973.
10. Stjepan Bosanac: Odgovor V. Jagiću (na kritiku u "Archiv für Slavische Philologie", Vienac, 1897.
11. Fran Supilo: "Jagić je progovorio", Crvena Hrvatska, 1897.
12. Nataša Bašić: Jezična sastavnica u politici Frana Supila, Kolo, 4, 1998. Zagreb
13. Ivan Kukuljević Sakcinski: Bibliografija jugoslavenska, knj. I Bibliografija hrvatska. Tiskane knjige, Zagreb, 1860. i 1863.
14. Zvonimir Bartolić: Tko je navukao stenjevačku rubaču na hrvatski jezik, Hrvatski sjever, 1-2 1997.

DOKUMENTI

Rukopisna ostavština Ivana Kukuljevića:

- Kukuljevićev autograf o Vilama i Ladu, PAV, Ostavština obitelji Kukuljević Sakcinski
- Kukuljevićeve marginalije u autorskom primjerku IV. knjige Različitih dela, Dodatak: Narodne pjesme puka hrvatskoga, A-HAZU
- Pismo Mijata Stojanovića, Arhiv Ivana Kukuljevića Sakcinskog, korespondencija, PAV.
- Kukuljevićeva korespondencija s Nikolom Tommaseom iz Zagreba i Tonimira u prikazu Jeana Deyera.
- Kukuljevićev dnevnik *Svakidanske dogadjai*, IV, I a i I b, A-HAZU.
- Ivan Donat Kukuljević od Sacci: *Jelena ili Dolica kod Bedne, u Maueru kod Beča*, 1836.

Primljeno: 2000-4-4